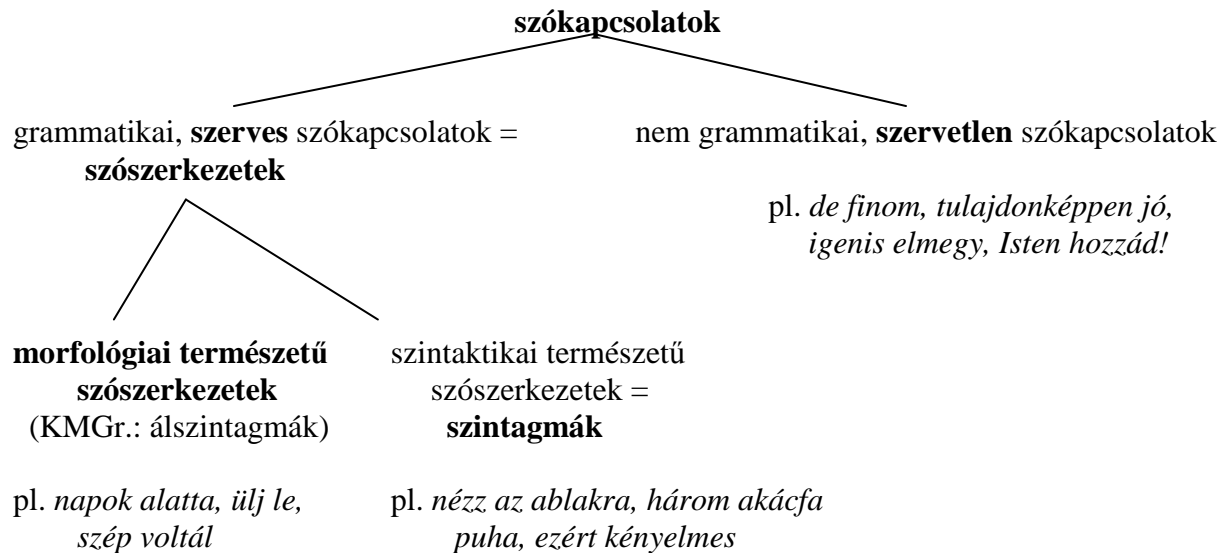

I. Elméleti segédanyag

1. A szintagma fogalma: a szintagmák önálló fogalomjelölő lexémák és/vagy mondatrészek grammatikai kapcsolatából létrejövő, létrehozható egységek.

A szintagmák helye a szókapcsolatok rendszerében (Vö.: Lengyel MGr. 2000: 28):

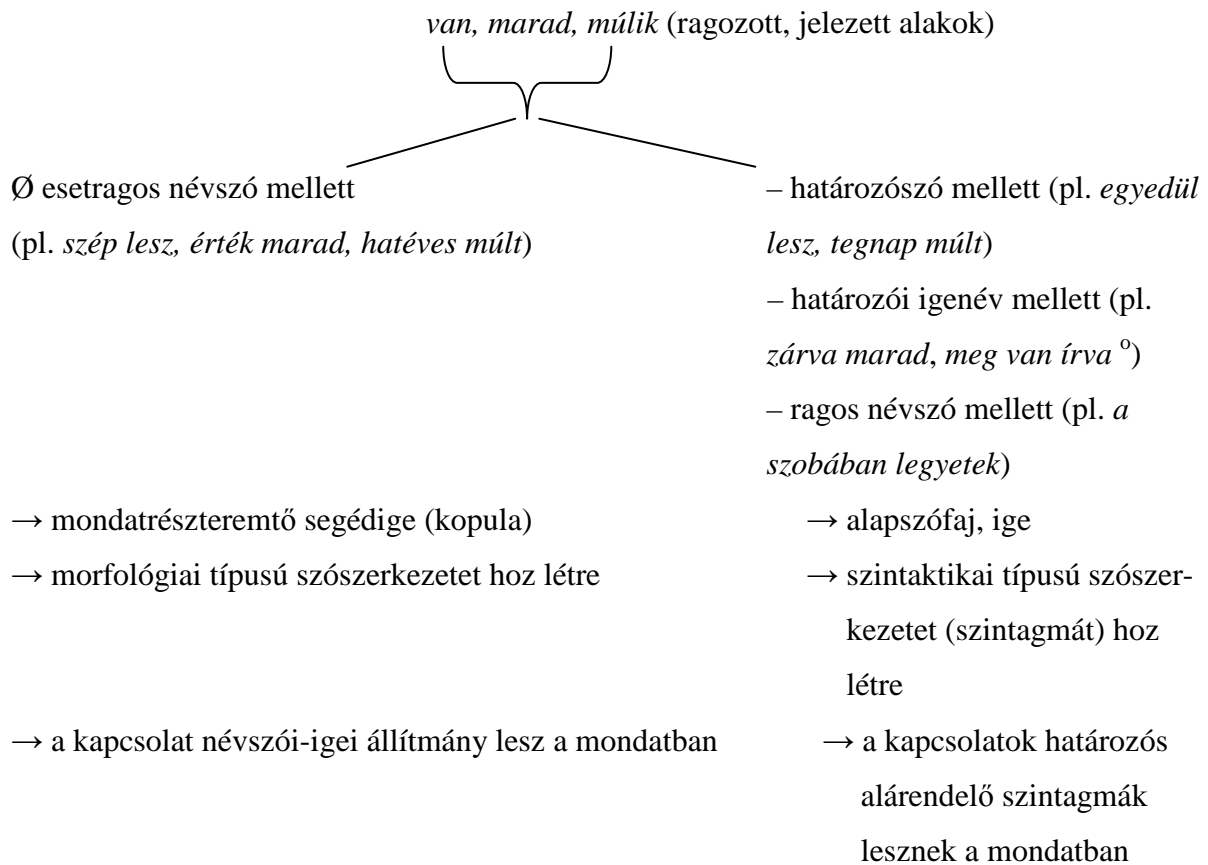
A fenti ábra mutatja, hogy fontos a szintagmák (szintaktikai természetű szószerkezetek) elhatárolása a morfológiai természetű szókapcsolatoktól: a *morfológiai típusú szókapcsolat* egy alapszófajú fogalomszó és egy morfémaértékű viszonyzó kapcsolata. Csak szintagmatag lehet, a két tag együtt tölthet be mondatrészszerpet; a todalékmorféma-értékű viszonyzó grammatikai mozzanattal egészíti ki a fogalomszó jelentését (pl.: *ebéd előtt, kedves volt*).

2. A szintagmáknak a morfológiai természetű szószerkezetektől való elhatárolása mellett fontos az *összetett szavaktól* való elkülönítése is (vö.: MGr.: 350). Az alábbi táblázat érzékelteti a szófajok és a különböző szófajú szavak kapcsolódásából létrejövő *összetett szavak* és *szókapcsolatok* összefüggéseit.

	ALAPSZÓFAJOK	VISZONYSZÓK	
		a) morfológiai természetű szerkezetben megjelenők (toldalékértékűek)	b) nem morfológiai természetű szerkezetekben megjelenők (nem todalékértékűek)
SZÓFAJ	ige, főnév, melléknév (számnév), határozószó, névmások, igenevek	névutó, névutómelléknév, segédige, segédigenév, igekötő	névelő, tagadószó, partikula, kötőszó
SZÓÖSSZETÉTEL	szerves, szintaktikai típusú összetételek (pl. <i>mennydörög, versolvasás, lenszőke, bentlakás, újságotolvasás, többé-kevésbé, itt-ott</i> stb.)	szerves, morfológiai típusú összetételek (alapszófaj + todalékértékű viszonyzó: pl. <i>délelőtt, földönkívüli, kivolta, megettem, (gömbforma)</i> (a korábbi nyelvtanokban átmeneti típusok)	a szervesen összetételek egy része – nem todalékértékű viszonyzó + lexéma: pl. <i>nemrég, egyszercsak, máris, úgyhogy (+ bárki, akárhány</i> stb.) – két nem todalékértékű viszonyzó: pl. <i>mivelhogy, ámbár, merthogy</i> stb.
SZÓKAPCSOLAT	szintaktikai természetű szó szerkezetek (szintagmák) pl. <i>a menny dörög, verset olvas, otthon volt, távol maradni, ő és én</i> stb.	morfológiai természetű szókapcsolatok (álszintagmák) pl. <i>ebéd előtt, ajtón kívüli, szép volt, tízéves maradni</i> stb.	szervesen, nem grammatikai szókapcsolatok pl. <i>nem olvas, de jó</i> stb.

(☹ A szóösszetétel.)

3. A szintagmák és a morfológiai természetű szószerkezetek elkülönítése azokban a szókapcsolatokban a legnehezebb, amelyekben a *van*, *marad*, *múlik* ragozott, jelezett alakjai fordulnak elő. (☉ Szófajtan, névszói igei állítmány.) Az alábbi séma ehhez nyújt segítséget.

(° A szerkezet elemzési problémáiról l. Lengyel MGr. 2000 : 240–241).

4. A *lenni*, *múlni*, *maradni* ugyanilyen algoritmus alapján lesz segédigenév (*szép lenni, fiatal maradni, húszéves múlni*), ill. főnévi igenév (*egyedül lenni, nyitva maradni, *húszévesnek múlni*), s hoz létre összetett mondatrészeket (☉ összetett alany, tárgy, határozó), vagy alkot határozós alárendelő szintagmát.

II. Mintaelemzések

holnap utaznak

időhatározós alárendelő szintagma

se jó, se rossz

összefoglaló kapcsolatos mellérendelő szintagma

<i>el fogok menni</i>	<p>morfológiai természetű szókapcsolat [Egy alapszófajhoz tartozó fogalomszó és egy toldalékformfajta funkciójú viszonyzó (szóalak-teremtő segédige) kapcsolata. A mondat szintjére kerülve együtt töltik be az igei állítmány szerepét.] A jövő idő jelének (-<i>nd</i>) kihalásával a jövő időt analitikus igealakokkal tudjuk kifejezni.</p>
<i>el akarok menni</i>	<p>tárgyas alárendelő szintagma [A szószerkezet alaptagja tranzitív ige (<i>akar</i>), megkívánja a főnévi igenévvel kifejezett tárgy jelenlétét.]</p>
<i>el kell menni</i>	<p>alany-állítmány kapcsolata (a <i>kell</i> intranszitiv ige) [Az alany-állítmány kapcsolatának megítélése nem egyértelmű: a MMNy.-ben <i>hozzárendelő szószerkezet</i>, a MGr. szerint <i>alárendelő szószerkezetet</i> alkot (vö.: Keszler MGr. 2000: 351). Elekfi László (MNy. 2002: 14) és Laczkó Krisztina (Nyr. 2001: 407–17) szerint különbséget kell tenni a <i>kislány alszik</i> = alárendelő viszony és a <i>kislány kedves</i> = hozzárendelő (logikai meghatározottságú) kapcsolat között. (Vö.: még Huszár Ágnes 1979).]</p>
<i>könyvet vagy füzetet</i>	<p>megengedő választó mellérendelő szintagma</p>
<i>könyvet írva</i>	<p>tárgyas alárendelő szintagma</p>
<i>szép volna</i>	<p>morfológiai természetű szókapcsolat (Egy Ø ragos névszó + egy <i>mondatrésztերemtő segédige</i> kapcsolata, mondatba kerülve névszói-igei állítmány lesz: a <i>volna</i> toldalékformfajta-értékű, a feltételes mód jelölésével „igésíti” a névszót.)</p>
<i>szerettem volna</i>	<p>morfológiai természetű szókapcsolat [Múlt idejű igelak (alapszófaj) + <i>szóalakteremtő segédige</i> kapcsolata, igei állítmány lesz a mondatban. Szükségszerű az analitikus szerkesztésmód, hiszen testes időjel és módjel nem állhat együtt egyszerű igealakon.]</p>
<i>kinn volna</i>	<p>helyhatározós alárendelő szintagma [Két alapszófajú fogalomszó: határozószó + <i>léte-zést jelentő ige</i> szintaktikai kapcsolata. A határozószó (ugyanígy a határozói igenév) önmagában tölt be határozói szerepet.]</p>

<i>kedves, tehát szeretetreméltó</i>	következtető mellérendelő szintagma (ok-okozati viszony)
<i>tanár lenni</i>	morfológiai természetű szókapcsolat [Egy $\emptyset$ ragos névszó + a <i>lenni</i> <i>segédigenév</i> kapcsolata. A mondatba kerülve összetett alany (<i>Nehéz tanár lenni.</i>) vagy összetett tárgy (<i>Szeretnék tanár lenni.</i>) lesz.] (☉ Alany, tárgy.)
<i>tanárnak lenni</i>	állapothatározós alárendelő szintagma (A „ <i>lenni</i> ” <i>főnévi igenévi</i> alaptag megkívánja a <i>-nak</i> raggal kifejezett állapothatározó jelenlétét.)
<i>egyedül lenni</i>	állapothatározós alárendelő szintagma [Két alapszófajba tartozó lexéma (határozószó + <i>főnévi igenév</i>) grammatikai kapcsolata.]
<i>boldogan élő</i>	állapothatározós alárendelő szintagma
<i>édesanyámmal és édesapámmal utaztam</i>	egyszerű kapcsolatos mellérendelő szintagma (A mellérendelő szintagma tagjai azonos mondatrészek: itt társhatározók.)
<i>nem lehetett volna szorgalmasabb</i>	morfológiai természetű szókapcsolat (a tagadószó nem grammatikai szókapcsolatot hoz létre) [fokozott melléknév (de: $\emptyset$ esetragos) + a <i>lehetett mondatrésztteremtő</i> segédige + a <i>volna szóalakteremtő</i> segédige]
<i>nem lehetett volna Budapesten</i>	helyhatározós alárendelő szintagma [ragos tulajdonnév (a rag kijelöli a helyhatározói esetet) + a <i>létige</i> múlt idejű formája a <i>volna szóalakteremtő</i> segédigével]

SZINTAGMACSOPORTOK (szintagmalánc, szintagmabokor, szintagmasor)

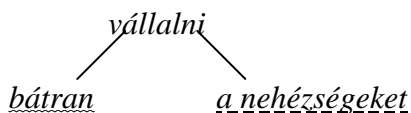
megnézve a híres rendező készítette filmet

megnézve
 ↑
filmet
 ↑
készítette
 ↑
rendező
 ↑
híres

Szintagmalánc: végig alárendelő jellegű, valamely alaptag bővítménye alaptagja lesz a következő bővítménynek, ezért hierarchikusan épül fel.

A szintagmaláncból a „rendező készítette” *alanyos szó szerkezet*. Jellemzője: a Ø viszonyragos főnévi vagy főnévi értékű alany nem azonos a mondat alanyával, és nem azonos szinten van vele. Alaptagja csak igei-igenév (a befejezett melléknévi igenév személyragozott alakja) vagy határozói igenév lehet. Szerkezetszintű alany.

bátran vállalni a nehézségeket

Szintagmabokor: valamely közös alaptaghoz két vagy több bővítmény kapcsolódik, ezek azonos szinten vannak, de különböző mondatrészi szerepűek.

kedves és szép, tehát szeretetreméltó

(kedves—szép) → szeretetreméltó

Szintagmasor: végig mellérendelő jellegű szintagmacsoport

III. Gyakorlófeladatok

1. Az alábbi szókapcsolatok közül melyek a *morfológiai természetű szó szerkezetek*, s melyek a *szintaktikai természetű szintagmák*?

vasárnap érkezik; kicsi, de erős; ebéd előtt, távol lenni, tízéves lenni, szeret olvasni, szép, sőt szebb; anyja lánya, az ügy érdekében, tőle kaptam, három nővér, három után, apa és fia, kedves gyermek, édesapám mint tanár, óra alatti, ügyes lesz, idő van, vanni van, légy fegyelmezett, zenét hallgató, ő vagy én, látott volna; dolgozni, azaz tanulni; testvérem révén, írva van, el fogja felejtetni, megtanulhatta volna, érték marad, távol marad, sokkal több, zárva volt, magányos volt

2. Válogassa ki a *szintagmákat* és a *morfológiai természetű szó szerkezeteket* az alábbi mondatból!

A fák között sátorozó kirándulók csak délután indulnak tovább Pécsre.

3. Bővítse az alábbi szintagmákat a következők szerint!

szintagmalánc:

egy barátját meglátogatni

gyorsan futott

szintagmabokor:

boldogan élő

kellemes élményt

szintagmalánc- és bokor:

könyvet olvasva

4. Elemezze és ábrázolja az alábbi szintagmacsoportok *szintagmatikus viszonyait!*

súlyos betegsége miatt régóta hiányzó diák

az ajtón halkán kopogtató félénk látogató

a meleg szobában izgalmas társasjátékot játszani

a városból tegnap a barátjával érkező vendég

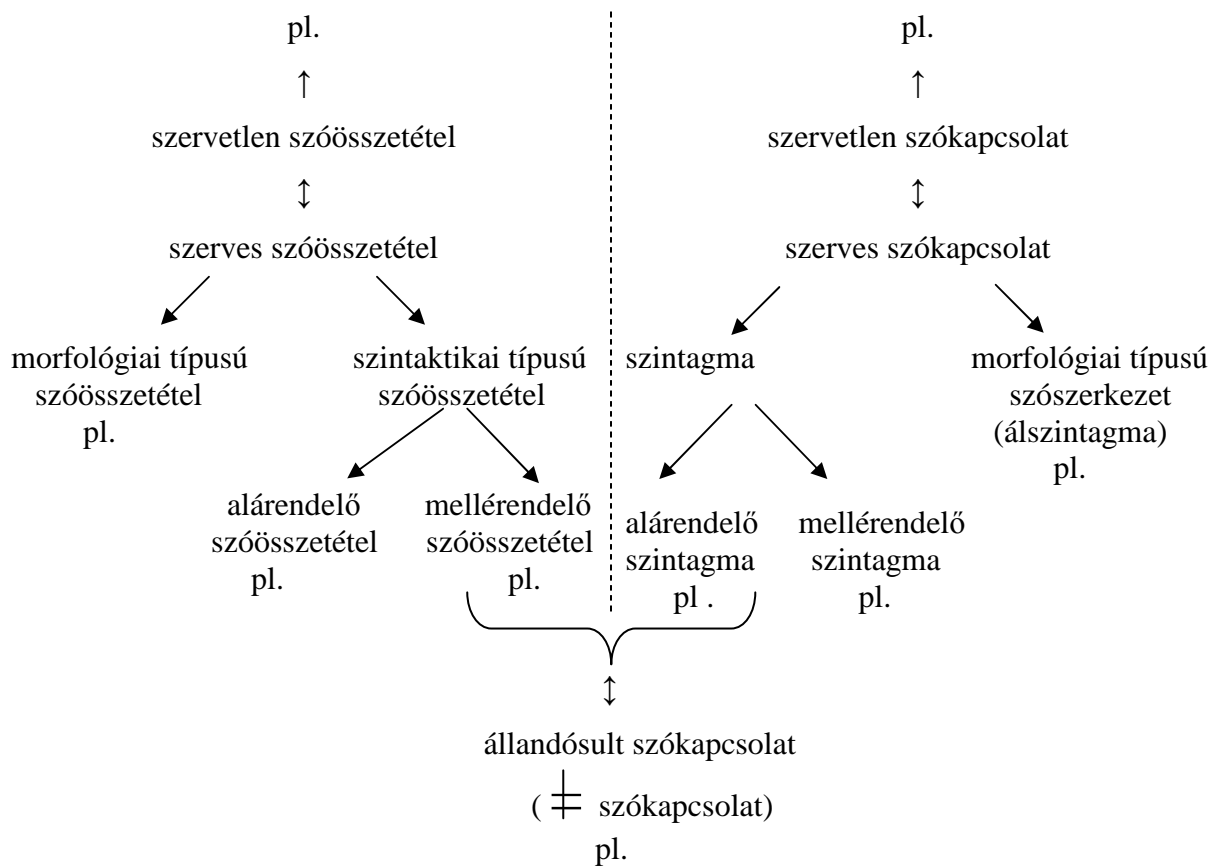
sok dolgozatot a szoros határidőig kijavítva

hátizsákkal megrakodva visszatérni az éjszakai szállásra

5. Írja a példákat az ábra megfelelő helyére!

a) *kútba esett; okos, de lusta; szobában olvas, tanár lenni, bizony jó, ázik-fázik, napbarnított, mindenhol, számfelveti*

b) *nem este, jóvoltából, fátylat borít, unos-untalan, miatyánk, ebugatta, csengetés előtti, fát ültet, parkosított, tehát kellemes*

6. Folytassa további példákkal!

otthon lenni

boldog lenni

egyedül legyen

jó legyen

Londonban lehetett volna

fiatalabb lehetett volna

.
.

.

szintagma

morfológiai természetű szószerkezet

7. Hasonlítsa össze az alábbi *alany-állítmány kapcsolatokat!* Igazolja a megadott szempontú elemzésekkel, hogy a magyar nyelvben ez a kapcsolat nem egyféle!

igei állítmány

névszói-igei állítmány

bővíthetőség:

Pista mindig jól tanult.

Pista mindig jó kisfiú volt.

egyeztetés:

A gyerekek a szobában voltak.

A gyerekek vidámak voltak.

kérdezhetőség:

Kati könyvet olvasott.

Kati szorgalmas volt.

(Figyelmébe ajánljuk Laczkó Krisztina: Az alany és az állítmány viszonya: hozzárendelés vagy alárendelés? című tanulmányát! Magyar Nyelvőr. 2001: 407–417)

8. Csoportosítsa az *alárendelő szintagmákat* a bővítmény kötöttsége szerint!

magas homlokú, tehetséges a fociban, lent a tónál, tejet iszik, jártas a táncban, fiú a házból, küzdelem az életért, hallgatni muszáj

kötött		szabad
/	\	.....
kötelező	fakultatív	.....
vonzat		.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

9. Magyarázza meg a *kötött kötelező (vonzat)*, a *kötött fakultatív* és a *szabad bővítmények* különbségét az alábbi példák segítségével!

<i>készít valamit</i>	<i>olvas valamit</i>
<i>szerelmes valakibe</i>	<i>nagyon szerelmes</i>
<i>hazámtól távol</i>	<i>igen távol</i>

10. Igazolja, hogy a jelző *kötelező bővítmény* az alábbi mondatokban!

Két korsó sört kérek!
Három méter anyagból készült a függöny.
A szőke hajú nőkről sok vicc szól.
Két éve nem jártam ott.
A negyedik sorban ültünk.

11. Magyarázza meg, melyek a morfológiai okai annak, hogy az alábbi mondatok kiemelt mondatrészei *kötelező bővítmények*!

Az ősz beálltával kezdődik az esős idő.
Azt a könyvet add ide!
Ismerve a körülményeket mérlegelni tudta az eseményeket.
Az Ady írta vers elemzése volt a házi feladat.

12. Milyen szintagma részeként szerepel a kiemelt személynév?

Drótpostán küldték el a kérdőívet Ádámnak.
Ádámnak a kitöltött kérdőíve visszaérkezett.
A kérdőív kitöltőjét Ádámnak hívják.
Ádámnak Ádám, de nem Kovács a kitöltő.
Nekitámadni Ádámnak igazán nem volt szép.

13. Párosítsa az azonos szintagmákat!

<i>felriad a lármára</i>	<i>érintetlen hagy</i>
<i>sétálni indul</i>	<i>váratlan betoppan</i>
<i>férjnél van</i>	<i>röpült a boldogságtól</i>
<i>megette szőröstül-bőröstül</i>	<i>szülinapra hív</i>
<i>ellenfelével birkózik</i>	<i>kedvvel dolgozik</i>

14. Jellemezze az alábbi szintagmákat! Milyen hasonlóságokat és különbségeket talál?

Pista, azaz a barátom jött el.

Pista, a barátom jött el.

Pista a barátom.

15. Keresse meg az alábbi mondat *alanyos szintagmáit*! Ezek alanyait hasonlítsa össze a mondat alanyával! Sorolja fel a különbségeket!

Megérkezvén a tavasz megkezdődtek az IBUSZ szervezte társasutazások.

16. Az alábbi, *mellérendelő szintagmát* tartalmazó egyszerű mondatokat alakítsa át (azonos típusú) *mellérendelő összetett mondatokká*! (☺ Mellérendelő összetett mondatok.)

Könyvet és füzetet vettem.

Nemcsak könyvet, hanem füzetet is vettem.

Hol itt, hol ott találkoztunk.

Kedves, tehát szeretetreméltó ez a kislány.